DOI: 10.19195/0137-1150.170.7

Data przesłania artykułu: 19.06.2019

Data akceptacji artykułu: 25.06.2019

IWONA ŁUCZKÓW

Uniwersytet Wrocławski, Polska

Bibliograficzna baza danych światowego językoznawstwa slawistycznego iSybisław jako źródło badań nad ekwiwalencją polskich i ukraińskich terminów gramatycznych

1. Ogólna charakterystyka systemu iSybisław

Gwałtowny rozwój technologiczny, który obserwujemy w ostatnich dziesięcioleciach, istotnie wpłynął na gromadzenie i udostępnianie informacji naukowej w zakresie nauk humanistycznych. Coraz liczniejsze biblioteki cyfrowe (na przykład <http://www.europeana.eu>; <http://fbc.pionier.net.pl>) oraz repozytoria instytucjonalne (<http://www.ireteslaw.ispan.waw.pl>; <http://cyberleninka.ru/>) i społecznościowe (<http://www.researchgate.net>; <http://www.academia.edu>) utrwalają i udostępniają w internecie nie tylko najstarsze rękopisy, lecz także najnowsze książki, czasopisma, artykuły, słowniki, atlasy czy preprinty i postprinty prac naukowych. Inaczej gromadzone i opracowywane są obecnie dane bibliograficzne. Miejsce dawnych bibliografii drukowanych zajmują coraz częściej duże bibliograficzne bazy danych dostępne online w internecie. Dotyczy to też bibliografii językoznawczych. Często bibliografie takie mają charakter narodowy, to znaczy rejestrują wyłącznie prace publikowane przez badaczy z danego kraju (na przykład bibliografia chorwacka: <http://bib.irb.hr>), ale mogą włączać prace zagranicznych badaczy publikowane w tym kraju (jak bibliografia rosyjska — <http://elibrary.ru> lub czeska — <http://bibliografie.ujc.cas.cz>). Na tym tle wyróżnia się opracowywana w Centrum Slawistycznej Informacji Naukowej Instytutu Slawistyki PAN (dalej: CSIN)¹ Bibliograficzna baza danych światowego językoznawstwa slawistycznego

¹ Z historią rozwoju systemu iSybisław można zapoznać się między innymi w pracach: Z. Rudnik-Karwatowa, Z. Mikos, J. Bojar, *Nowoczesny system informacji slawistycznej: zadania, dotychczasowe wyniki i perspektywy*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2 (90), 2007, s. 19–40;

iSybisław (<http://www.isybislaw.ispan.waw.pl>)². Jest to bibliografia dziedzinowa, w której rejestrowane są dane bibliograficzne sławistycznych publikacji językoznawczych (monografie, prace zbiorowe, atlasy, słowniki, czasopisma z pełną ich zawartością itp.) publikowanych we wszystkich krajach słowiańskich i wielu niesłowiańskich³. Ze względu na tak szeroko zakrojony cel zadanie realizowane jest etapowo. Obecnie w bazie zarejestrowanych jest ponad 24 tys. dokumentów, 12 tys. osób (autorów, redaktorów, tłumaczy, edytorów itp.) i ponad 20 tys. słów kluczowych⁴. Baza udostępniana jest online na zasadach *open access*, a korzystanie z niej jest bezpłatne i nie wymaga rejestracji i logowania.

Podobnie jak każda baza danych iSybisław jest uporządkowanym zbiorem dokumentów dobranych według pewnych kryteriów i spełniających określone zadania informacyjne. W opisie każdego dokumentu poza takimi elementami, jak autor, tytuł, miejsce i rok wydania, wydawnictwo itp., znajdują się słowa kluczowe, a w wielu rekordach abstrakt (czasem w dwóch językach — języku dokumentu i polskim). Wszystkie rekordy opracowują kompetentni językoznawcy sławiści, reprezentujący renomowane naukowe ośrodki sławistyczne z różnych krajów⁵. Zadaniem osoby opracowującej konkretny dokument jest podanie w sposób odpowiedzialny i merytorycznie poprawny opisu zbioru słów kluczowych relevantnych do treści dokumentu. W dalszej części artykułu przedmiotem mojego zainteresowania będzie tylko jeden element systemu — słowa kluczowe (dalej: SK)⁶, a konkretniej — pewien podzbiór SK, czyli te jednostki leksykalne, które są równoważne z terminami gramatycznymi.

Z. Mikos, *Rozwój funkcjonalności Systemu Informacji Bibliograficznej Językoznawstwa Sławistycznego — od SYBISLAW-a do iSybislaw-a*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 49, 2014, s. 44–58, <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.007> [dostęp: 12.07.2019].

² iSybisław jest kontynuatorem bibliografii językoznawstwa słowiańskiego publikowanej w latach 1908–1981 roku w „Roczniku Sławistycznym. Revue Slavistique”, a następnie w latach 1995–2003 w formie książkowej. Ukazało się wówczas sześć tomów (7 vol.) *Bibliografii językoznawstwa sławistycznego* za lata 1992–1997. Ostatni tom, obejmujący publikacje z roku 1997 z uzupełnieniami za lata 1992–1996, ukazał się w 2003 roku. Dane bibliograficzne poszczególnych tomów podane są na stronie <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/wbjs.html>.

³ Założeniem twórców iSybisław jest rejestrowanie wszystkich publikacji z zakresu językoznawstwa sławistycznego opublikowanych w dowolnym kraju. Ze względu na dość skromny liczebnie zespół osób opracowujących dokumenty i wielostopniowy proces weryfikacji merytorycznej zadanie to realizowane jest etapowo.

⁴ Wszystkie dane liczbowe podane są zgodnie ze stanem na dzień 14 czerwca 2019 roku. Dotyczą wyłącznie dokumentów, z których użytkownicy mogą korzystać online. Jeśli uwzględnić nieudostępnione jeszcze użytkownikom online robocze wersje rekordów, liczby te są zdecydowanie większe. Ponadto statystyka nie uwzględnia zarejestrowanych w bazie recenzji, które są liczone łącznie z recenzowanymi pracami.

⁵ Wykaz osób współpracujących z CSIN przy opracowywaniu rekordów zamieszczony jest na stronie http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/start/files/uczestnicy_pl.pdf [dostęp: 12.07.2019].

⁶ Ograniczone ramy artykułu nie pozwalają na szersze omówienie tej problematyki. Z podstawami teoretyczno-metodologicznymi systemu iSybisław oraz opracowania słownika SK i jego strukturą można zapoznać się między innymi w publikacjach: Z. Rudnik-Karwatowa, H. Karpińska, *Słownik słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego*, Warszawa 1999; B. Bojar, Z. Rud-

2. Słowa kluczowe a terminy językoznawcze w iSybisław

Przed przystąpieniem do dalszej analizy należy wstępnie sprecyzować stosunek między słowami kluczowymi a terminami, gdyż nie mogą być one traktowane jako synonimy. Język słów kluczowych to język informacyjno-wyszukiwawczy o notacji paranaturalnej, który odwzorowuje informacje zawarte w dokumentach i wykorzystywany jest do wyszukiwania informacji w dużych zbiorach systemów informacyjno-wyszukiwawczych. SK pełnią więc dwie funkcje — metainformacyjną i wyszukiwawczą⁷. Pod pojęciem terminologii rozumiany jest zazwyczaj określony podzbiór leksyki języka ogólnonarodowego, charakteryzujący się stosunkowo wąskim zakresem zastosowania i rozpowszechnienia w gronie specjalistów. Innymi słowy terminologia to pewien podzbiór leksyki danego języka ogólnonarodowego (zbiór terminów) o ściśle ustalonym znaczeniu w danej dziedzinie nauki lub techniki⁸.

SK definiowane są jako „elementarne jednostki języka informacyjno-wyszukiwawczego posiadające samodzielne znaczenie (niezależne semantycznie) i mogące samodzielnie pełnić funkcję wyszukiwawczą”⁹, a tym samym ułatwiające korzystanie z systemu iSybisław. Jak zauważa Wiesław Babik, SK traktowane są czasami jako podzbiór słownictwa języka naturalnego, który w nauce w dużym stopniu pokrywa się z terminologią¹⁰. SK odsyłają bezpośrednio do zbioru dokumentów zarejestrowanych w systemie i konotują pewne ich podzbiory. Informują więc one o treści dokumentu i pomagają wyszukać w dużej bazie danych (obecnie ponad 24 tys. rekordów) dokumenty na ich temat. Terminy natomiast denotują i konotują elementy rzeczywistości językowej (pozatekstowej).

nik-Karwatowa, *Koncepcja nowoczesnego systemu informacji slawistycznej*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych” 9. *Językoznawstwo. Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998*, red. H. Dalewska-Greń, J. Rusek, J. Siatkowski, Warszawa 1998, s. 41–47; Z. Rudnik-Karwatowa, Z. Mikos, J. Bojar, *Nowoczesny system informacji slawistycznej...*, s. 19–40; Z. Rudnik-Karwatowa, *Język informacyjno-wyszukiwawczy dokumentacyjnego systemu językoznawstwa slawistycznego (doświadczenia z realizacji projektu)*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych” 10. *Językoznawstwo. Prace na XIII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Lublanie 2003*, red. H. Popowska-Taborska et al., Warszawa 2002, s. 207–212; eadem, *Wielojęzyczny system informacyjno-wyszukiwawczy językoznawstwa slawistycznego iSybisław. Wyzwania, osiągnięcia i możliwości*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 49, 2014, s. 28–43; Z. Mikos, *Rozwój funkcjonalności...*, s. 44–58.

⁷ B. Bojar, *Językoznawstwo dla studentów informacji naukowej*, Warszawa 2005, s. 248.

⁸ Por. *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002, s. 248; H. Jadacka, *Terminologia*, [hasło w:] H. Jadacka, A. Markowski, D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Poprawna polszczyzna: hasła problemowe*, Warszawa 2008, s. 141–142.

⁹ Z. Rudnik-Karwatowa, Z. Mikos, J. Bojar, *Nowoczesny system informacji slawistycznej...*, s. 21.

¹⁰ W. Babik, *Słowa kluczowe*, Kraków 2010, s. 58.

W wydany w 1999 roku *Słowniku słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego* SK zdefiniowane są jako „elementarne wyrażenia języka słów kluczowych, równokształtne z terminami, ważnymi i charakterystycznymi dla danej dziedziny wiedzy oraz mogącymi reprezentować treść dokumentu”¹¹. Słownik ten opracowany został bowiem na podstawie ekscerpcji odpowiednich jednostek leksykalnych przy wykorzystaniu tekstów reprezentatywnych dla bieżącej literatury przedmiotu i ich opisów dokumentacyjnych oraz na podstawie źródeł leksykograficznych, encyklopedii, tezaurusów, słowników terminologicznych i gramatyk akademickich. Tak więc źródłem jednostek leksykalnych zarejestrowanych w *Słowniku* były SK odpowiadające terminom, które odsyłają do rzeczywistości językowej, a występując w tekście, mogą być wtórnie użyte jako SK¹². Założenie, że SK może być każda jednostka leksykalna ważna dla opisu konkretnego dokumentu (nie tylko termin), spowodowało, że liczba SK zarejestrowanych w systemie znacznie się zwiększyła. Innymi słowy każdy termin, występując w tekście, może być wtórnie użyty jako SK w systemie¹³, ale nie każde SK jest terminem językoznawczym, na przykład takie SK, które nie są terminami¹⁴, jak: a) konkretne formanty słowotwórcze (-ець, -ння, -ття, від-); b) konkretne leksemy (батківщина, вишня, котрий, що); c) frazeologizmy (за бузан забивати, перебігти дорогу); d) pojęcia (‘життя’, ‘простір’); d) tytuły zabytków, słowników, atlasów, encyklopedii i innych dzieł (*Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови, Словник граматичного керування дієслів, Зачарована Десна*); e) nazwy własne (na przykład *Білецький Андрій Олександрович (1911–1995), Ковалик Іван Іванович (1907–1989); Київ, Україна*); e) nazwy instytucji i towarzystw naukowych (*Національна академія наук України. Інститут української мови*) i inne. Ustalenie innojęzycznych ekwiwalentów dla wymienionych SK albo jest stosunkowo proste (pojęcia), albo nie jest niezbędne (tytuły słowników i innych dzieł, nazwy własne), albo jest wręcz niewskazane (konkretne morfemy, leksemy).

Chociaż zakresy pojęć „słowo kluczowe” i „termin” tylko w części się pokrywają, to dużą grupę SK w systemie iSybisław tworzą jednostki leksykalne równokształtne z tradycyjnie rozumianymi terminami. W artykule wymiennie stosować będą oba te określenia, cały czas mając na względzie wyłącznie te podzbiory jednostek leksykalnych, które są równokształtne.

¹¹ *Ibidem*, s. 5.

¹² Z. Rudnik-Karwatowa, Z. Mikos, J. Bojar, *Nowoczesny system informacji sławistycznej...*

¹³ Zasób słów kluczowych odpowiadających terminom w bazie systemu iSybisław przejęty został na pierwszym etapie ze *Słownika słów kluczowych językoznawstwa sławistycznego* (por. Z. Rudnik-Karwatowa, H. Karpińska, *Słownik słów kluczowych...*, s. 6).

¹⁴ Wszystkie podane dalej przykłady ilustrują ukraińskie SK w systemie iSybisław.

3. Ekwiwalencja¹⁵ międzyjęzykowa słów kluczowych (terminów) w iSybisław

Jednym z głównych dalekosiężnych zadań międzynarodowego zespołu językoznawców slawistów współpracujących z CSIN nad rozwijaniem systemu iSybisław jest zbudowanie wielojęzycznego słownika SK. Budowanie takiego wielojęzycznego banku terminów językoznawczych wiąże się z ustalaniem ekwiwalencji SK¹⁶, w tym rozwiązywaniem problemów związanych z optymalizacją wyszukiwania w systemie konkretnych SK.

Za koniecznością podjęcia prac nad stworzeniem takiej bazy danych przemawiają problemy, jakie napotyka językoznawcy w pracach o charakterze konfrontatywnym i typologicznym. Lektura licznych zróżnicowanych tematycznie i metodologicznie prac językoznawczych poświęconych opisowi różnych języków słowiańskich ujawniła, że autorzy nie zawsze właściwie (czasami wręcz błędnie) używają terminów gramatycznych. Bywa, że nie znają innojęzycznych odpowiedników, co widać szczególnie w pracach konfrontatywnych i wielojęzycznych słownikach terminologicznych¹⁷. Wynika to nie tylko z różnej struktury opisywanych języków i braku idealnej symetrii między terminami w różnych narodowych tradycjach gramatycznych, ale też różnej tradycji opisu tych samych zjawisk języ-

¹⁵ Nowe ciekawe spojrzenie na problem ekwiwalencji i ekwiwalentów terminów językoznawczych zostało zaproponowane ostatnio w pracach: Є. А. Карпіловська, *Когнітивний і функціональний потенціал мовознавчих термінів-кореферентів*, „Термінологічний вісник” 2017, вип. 4, s. 236–244; *eadem*, *Шкала еквівалентності термінів-кореферентів в інформаційно-пошуковій системі iSybisław*, [w:] *Z zagadnień informacji naukowej, terminoznawstwa i językoznawstwa*, red. P. Kowalski, Warszawa 2018, <http://ireteslaw.ispan.waw.pl/handle/123456789/1064> [dostęp: 12.07.2019]. Ograniczone ramy artykułu nie pozwalają jednak na szersze przedstawienie tej niewątpliwie interesującej i złożonej problematyki.

¹⁶ Próba usystematyzowania terminologii lingwistycznej we wszystkich standardowych językach słowiańskich oraz w języku angielskim, francuskim i niemieckim był opracowany pod redakcją Aloisa Jedličky *Slovník slovanské lingvistické terminologie*, t. 1–2, Praha 1977–1979.

¹⁷ W dwóch wydanych w ostatnich latach w Polsce pracach znaleźć można na przykład takie polskie ekwiwalenty ukraińskich terminów: 1. І. Кононенко, *Українська та польська мови: контрастивне дослідження = Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*, Warszawa 2012: kategoria stanu ~ kategoria trybu (*sic!*) [powinno być: kategoria STRONY (*sic!*)], звертання ~ (!) zwroty [powinno być: wołacz/wokatyw], морфологічні чергування звуків ~ morfonologiczne wymiany dźwięków [powinno być: alternacje morfonologiczne], інфінітивне речення ~ zdanie (?) bezokolicznikowe [powinno być: bezokolicznikowy równoważnik zdania], номінативне речення ~ zdanie (?) nominatywne [powinno być: bezorzeczeniowa konstrukcja nominatywna]; 2. М. Алексієнко, А. Хорніатко-Шумілович, *Українсько-польський словник лінгвістичних термінів = Ukrainko-polski słownik terminów lingwistycznych*, Szczecin 2005: територіальний діалект ~ dialekt prowinconalny (*sic!*) [powinno być: d. terytorialny], часткова фонетика ~ fonetyka poszczególńa (*sic!*) [powinno być: f. szczegółowa], просте ускладне речення ~ (?) zdanie proste; polipredykatywne, приросткове творення ~ tworzenie (!) przedrostkowe, видоутворення (?) ~ twór aspektowy, мовне вживання ~ używanie (!) językowe [powinno być: użycie językowe], прикритий склад ~ sylaba przykryta (*sic!*) [powinno być: sylaba zamknięta], особовий інфінітив ~ bezokolicznik osobowy (*sic!*). Przykłady takie można mnożyć.

kowych. W ostatnich latach pisali o tym między innymi Zuzanna Topolińska¹⁸ i Włodzimierz Pianka¹⁹.

Ekwiwalent terminologiczny w językoznawstwie nie jest ekwiwalentem tłumaczeniowym w takim znaczeniu, w jakim traktowany jest on w teorii i praktyce przykładu. Miejscem terminów są przede wszystkim słowniki terminologiczne (tezauryusy) oraz specjalistyczne leksykony i encyklopedie. Dopiero wtórnie terminy (i to nieliczne) pojawiają się w słownikach przekładowych. Dla językoznawców słownikowe ekwiwalenty tłumaczeniowe mogą mieć wyłącznie charakter pomocniczy. Terminów się nie tłumaczy. Terminy się zna! Przy czym „znajomość” terminów zawiera w sobie nie tylko samo słowo czy wyrażenie jako takie, ale całą siatkę pojęciową, która mu odpowiada. Istota „tłumaczenia” terminów nie polega bowiem na przekazaniu informacji środkami innego języka, lecz na zastąpieniu terminu w języku oryginału terminem w języku przekładu²⁰.

Ekwiwalencja międzyjęzykowa w systemie iSybisław zakłada ustalenie odpowiedników polskich SK we wszystkich standardowych językach słowiańskich i w języku angielskim²¹. Pozwala również na wyszukiwanie dokumentów w różnych językach i różnych alfabetach. Na pierwszym etapie tworzenia systemu przyjęto zasadę, że deskryptorami są SK w języku polskim i do nich dołączane są innojęzyczne ekwiwalenty (w tym ukraińskie), które traktowane są jako niepreferowane wersje/warianty. Odstępstwo od tej zasady dotyczy przede wszystkim konkretnych leksemów i formantów słowotwórczych, tytułów utworów literackich czy słowników, ale również takich terminów, dla których nie ustalono jeszcze polskiego ekwiwalentu. Najbardziej rozbudowany jest moduł SK w języku polskim (obecnie 8972 jednostki).

Na obecnym etapie ustalania innojęzycznych ekwiwalentów poszczególne SK mają w systemie różną liczbę ekwiwalentów. Najpełniej ekwiwalencję w języku polskim, wszystkich standardowych językach słowiańskich i języku angielskim ilustruje na przykład SK *historia języka*, dla którego ustalono następujące ekwiwalenty: *история языка* (ros.), *history of language* (ang.), *історія мови* (brus.), *povijest jezika* (chorw.), *historie jazyka* (czes.), *rěčne stawizny* (dłuż.), *rěčne sta-*

¹⁸ Z. Topolińska, *Kilka słów o naszej siatce pojęciowej i terminologicznej*, [w:] *Językowy świat Słowian. Zjawiska. Interpretacje. Znaki zapytania. Księga jubileuszowa na 70-lecie Profesora Włodzimierza Pianki*, red. J. Mindak-Zawadzka, I. M. Doliński, Warszawa 2009, s. 209–214.

¹⁹ W. Pianka, *Nieścisłości związane z terminem „kategoria” w polskiej i słowiańskiej terminologii lingwistycznej*, [w:] *Kategorie w języku. Język w kategoriach*, red. M. Cichońska, Katowice 2009, s. 11–23.

²⁰ O problemach tłumaczenia terminów piszą między innymi A. Weinsberg, *O przekładzie angielskiej terminologii językoznawczej*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 53. *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa. Sprawozdania z działalności Wydziałów TNW. Wydział I językoznawstwa i historii literatury. Streszczenia*, Warszawa 1990, s. 116–117; Z. Kozłowska, *O przekładzie tekstu naukowego (na przykładzie tekstów językoznawczych)*, Warszawa 2007, s. 132–133.

²¹ Ze względu na charakter terminologii językoznawczej są to także terminy łacińskie (obecnie 220 jednostek).

wizny (głuź.), *устопија на јазиком* (mac.), *устопија језика* (serb.), *história języka* (słowac.), *zgodovina jezika* (słowen.), *історія мови* (ukr.). Takich SK, które mają po jednym ekwiwalencie we wszystkich językach, jest w systemie stosunkowo niewiele. Często już w danym języku SK mają bowiem swoje dublety (synonimy). Przykładem jednego z bardziej rozbudowanych jest SK *końcówka*, dla którego zarejestrowane są aktualnie trzy ekwiwalenty polskie (*fleksja 3, końcówka fleksyjna, morfem fleksyjny*), trzy rosyjskie (*окончание, флексия 3, флективное окончание*), dwa ukraińskie (*закінчення, флексійна морфема*) oraz po jednym białoruskim (*канчатка*), bułgarskim (*окончание*), chorwackim (*nastavak*), czeskim (*koncovka*), serbskim (*наставка*).

Wszystkie wymienione jednostki leksykalne należy traktować jako warianty/wersje SK *końcówka*. Kwestia wariantów rozwiązana została w systemie iSybisław dzięki zastosowaniu odpowiedniej hierarchii. Terminy preferowane (przyjęte jako podstawowe, zapisywane czcionką półgrubą) są deskryptorami, a terminy niepreferowane (pozostałe terminy występujące w tekstach dokumentów, oznaczone czcionką jasną) — wariantami. Jako niepreferowane wersje w systemie traktuje się zarówno dublety (synonimy) terminologiczne w jednym języku²², jak i ich innojęzyczne ekwiwalenty. W dalszej części artykułu chciałabym skupić uwagę wyłącznie na kwestii budowania wielojęzycznego słownika SK w systemie iSybisław na przykładzie języka polskiego i ukraińskiego. Analizę ograniczam do SK równokształtnych z terminami gramatycznymi z zakresu szeroko rozumianej morfologii i składni.

4. Słowa kluczowe (terminy) w języku ukraińskim

W systemie iSybisław udostępnionych jest online 1588 dokumentów ze SK **język ukraiński** (ukr. *українська мова*, ros. *украинский язык*, chorw. *ukrajinski jezik*, czes. *ukrajinstina*, słoweń. *ukrajinsčina*; ang. *Ukrainian language*), co oznacza, że język ukraiński jest podstawowym lub jednym z języków (na przykład prace konfrontatywne, typologiczne) opisywanych w tych dokumentach.

Budowanie słownika SK języka ukraińskiego jest na wstępnym etapie rozwoju. Aktualnie w systemie zarejestrowanych jest 889 SK w języku ukraińskim. Spośród nich około 180 związanych jest bezpośrednio ze strukturą języka, w tym około 30 to konkretne morfemy lub formanty słotwórcze (na przykład *-ець, -ість*), które są deskryptorami i dla których nie ustala się innojęzycznych ekwiwalentów. SK związane z terminologią gramatyczną to między innymi (w porządku alfabetycznym): *активний дієприкметник, актуальне членування речення, афіксальна морфема, безособове речення, безсполучникове речення, валентність, висловлення, відмінювання, віддієслівний прикметник, відпри-*

²² Por. przykłady dubletów (synonimów) terminologicznych: (pol.) **odmiana regionalna języka, regiolekt, regionalna odmiana języka, wariant regionalny języka**; (ros.) *региолект, региональный вариант языка*; (ukr.) *варіант літературної мови, регіональна мова* 2.

кметнико ведієслово, внутрішня форма слова, граматика 1 (система мовних правил), граматика 2, граматична категорія, дієприкметник, дієприкметникова конструкція, двоїна, двоскладне речення, дієслово, додаток, dokonаний вид, займенник, звертання, іменник, ім'я, інхотивне дієслово, компаратив, корінь, морфологічна категорія, морфологія 1 (будова слова і словозміна), морфологія 2, недоконаний вид, незалежна дієприкметникова конструкція, номінативне речення, односкладне речення, окличне речення, парадигматика, парцеляція, перехідність, перфективація, підмет, підрядний сполучник, постфікс, предикатив, предикативна форма, предикативна частина речення, префікс, прикметник, прислівник, присудок, просте речення, протиставний сполучник, речення, рід, рід дієслівної дії, рід дії, синтагма, синтаксема, синтаксис 1 (будова словосполучень і речень), синтаксис 2, синтаксична конструкція, синтаксична одиниця, синтаксична парадигма, складений присудок, складне речення, складносурядне речення, складнопідрядне речення часу, складнопідрядне означальне речення, складнопідрядне супровідне речення, складносурядне речення, „Словник граматичного керування дієслів”, словозміна, словозмінна парадигма, словотвір 1, словотвір 2 (дисципліна), словотвірна модель, словотвірна пара, словотвірна парадигма, словотвірна система, словотвірна структура слова, словотвірне гніздо, словотвірне значення, словотвірний варіант, словотвірний ланцюжок, словотворення, словотворчий формант, словоформа, сполучник, сполучникова конструкція, спосіб словотворення, структура мови, структура речення, ступінь порівняння, суб'єкт, суплетив, суплетивізм, сурядний сполучник, суфікс, теперішній час, флексійна морфема, функціональний синтаксис, час, частина мови, частина речення, числівник, число, якісний прикметник.

Wszystkie SK są wariantami odpowiedniego polskiego deskryptora. Wielokrotnie jest to jedno SK, jednak bywa i tak, że polski deskryptor także ma w systemie swoje niepreferowane warianty. Ukraiński termin *внутрішня форма слова* ma w systemie aż cztery ekwiwalenty polskie (**forma wewnętrzna**, *forma wewnętrzna słowa*, *forma wewnętrzna wyrazu*, *wewnętrzna forma słowa*, *wewnętrzna forma wyrazu*)²³ i dwa rosyjskie (*внутренняя форма*, *внутренняя форма слова*). Problemy ustalenia ekwiwalencji związanej z różną tradycją opisu jednostek językowych ilustruje ukraiński termin *номінативне речення*, dla którego niejednokrotnie w literaturze pojawia się ekwiwalent *zdanie nominatywne*. Jednak zakresy pojęć *zdanie* i *речення* się nie pokrywają. W polskiej tradycji

²³ Jak słusznie zauważył anonimowy recenzent artykułu, między wymienionymi SK zachodzi określona relacja hierarchiczna. SK *forma wewnętrzna* jest pojęciem nadrzędnym (hiperonim) wobec pozostałych wymienionych SK (hiponimy). Ponadto zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim w zakresie interesującej mnie terminologii istnieją dublety/warianty związane na przykład z funkcjonowaniem w literaturze terminów zapożyczonych i rodzimych czy też z preferencjami użycia przez konkretnych autorów. Dotyczy to między innymi SK *forma wewnętrzna słowa*, *forma wewnętrzna wyrazu*. Problemy te wymagają jednak głębszej analizy, która wykracza poza ramy nakreślone dla niniejszej publikacji.

gramatycznej zdanie obligatoryjnie zawiera formę osobową czasownika. Ukraińskie *речення* (i rosyjskie *предложение*) — nie. Dlatego w systemie iSybisław jako deskryptor dla *номінативне речення* ustalono SK **bezorzeczeniowa konstrukcja nominatywna**.

Wymienione jednostki leksykalne nie tworzą, jak widać, spójnego obrazu ukraińskiej terminologii gramatycznej. Odzwierciedlają one w pewnym zakresie tematykę zarejestrowanych w bazie dokumentów ze słowem kluczowym **język ukraiński**. W pewnym stopniu uwzględniają również język, w którym napisane są konkretne prace, oraz narodowość indeksatora. Jeśli praca napisana jest po polsku, to SK również podawane są w języku polskim (zgodnie z zapisem w dokumencie). Jeśli zaś praca napisana jest po ukraińsku, to indeksatorzy z zasady wprowadzają do opisu SK w języku polskim (podstawowe deskryptory w systemie), często proponując do uzupełnienia w bazie ich ukraińskie ekwiwalenty. Czasami wykorzystywane są innojęzyczne deskryptory terminów wprowadzonych wcześniej do bazy²⁴.

5. Wnioski

Przedstawione w artykule uwagi pokazują, że budowanie wielojęzycznego tezaursusa SK w bazie iSybisław jest zadaniem bardzo skomplikowanym i wymaga rozwiązania wielu problemów teoretycznych i praktycznych. Indeksatorzy muszą mieć bardzo dobrą znajomość między innymi różnych tradycji opisu systemów gramatycznych poszczególnych języków, a co się z tym wiąże — różnych sposobów nominacji określonych zjawisk językowych. Dotyczy to w szczególności interesujących mnie SK równoznacznych z terminami gramatycznymi. Ustalenie dla nich innojęzycznych ekwiwalentów jest zadaniem, które wymaga wcześniejszych szczegółowych badań w obrębie poszczególnych języków, a dopiero na następnym etapie badań porównawczych²⁵.

Znalezienie odpowiedniego innojęzycznego terminu jest często trudne, bo systemy terminologiczne nie pokrywają się nie tylko w poszczególnych językach, ale te same terminy używane są odmiennie w pracach różnych autorów. Spowodowane jest to między innymi: 1. różną strukturą języków; 2. odmienną tradycją opisu tych samych zjawisk językowych w gramatykach konkretnych języków; 3. brakiem idealnej symetrii między poszczególnymi terminami. Sprawę dodatkowo

²⁴ W tytule jednego z artykułów występuje określenie *ніснично-степені говірки України*, dla którego zarejestrowano w bazie tylko rosyjskie SK *северно-степенные говоры*, które nie ma jeszcze ustalonych innojęzycznych ekwiwalentów, <http://www.isybislaw.ispan.waw.pl/ShowDocument.do?documentId=47627> [dostęp: 12.07.2019].

²⁵ Niektóre problemy związane z ustalaniem ekwiwalencji słów kluczowych zostały omówione w artykule I. Łuczków, *Uwagi o ekwiwalencji słów kluczowych w systemie informacyjnym iSybisław (na przykładzie wybranych terminów gramatycznych)*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 49, 2014, s. 203–218, <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.11649/sfps.2014.019> [dostęp: 12.07.2019].

komplikuje problem adaptacji (graficznej i morfologicznej) terminów zapisywanych różnymi alfabetami. Skrótowo wypunktować można je następująco: 1. termin zapisany łacinką zostaje przejęty i zaadaptowany do innego języka wykorzystującego alfabet łaciński; 2. termin zapisany łacinką zostaje przejęty i zaadaptowany do cyrylicy; 3. termin zapisany cyrylicą zostaje zaadaptowany do łacinki; 4. termin zapisany łacinką zostaje przejęty i zaadaptowany do cyrylicy, a następnie wtórnie przeniesiony do alfabetu łacińskiego. Każdy z wymienionych problemów wymagałby szczegółowego omówienia, co wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Należy zdawać sobie sprawę z tego, że budowany w ramach iSybisław wielojęzyczny słownik terminów będzie mieć raczej charakter słownika SK mającego specjalną funkcję informacyjno-wyszukiawczą w zakresie językoznawstwa sławistycznego, a nie definitywnych rozstrzygnięć terminologicznych. Tym bardziej że w perspektywie wielu lat najprawdopodobniej zmieni się sposób myślenia zarówno o terminach jako takich, jak i o SK w szczególności. Zbudowanie takiego wielojęzycznego słownika jest ważne nie tylko dla językoznawstwa teoretycznego, lecz także dla wymagających znakowania morfosyntaktycznego korpusów językowych (zwłaszcza korpusów równoległych, paralelnych).

Bibliografia

- Aleksiejenko M., Horniatko-Szumilowicz A., *Ukrains'ko-pol's'kij slovník lingvističnĭh terminiv = Ukraińsko-polski słownik terminów lingwistycznych*, Szczecin 2005.
- Babik W., *Słowa kluczowe*, Kraków 2010.
- Bojar B., *Językoznawstwo dla studentów informacji naukowej*, Warszawa 2005.
- Bojar B., Rudnik-Karwatowa Z., *Koncepcja nowoczesnego systemu informacji slawistycznej*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych” 9. *Językoznawstwo*, red. H. Dalewska-Greń, J. Rusek, J. Siatkowski, Warszawa 1998.
- Jadacka H., *Terminologia*, [hasło w:] H. Jadacka, A. Markowski, D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Prawna polszczyzna: hasła problemowe*, Warszawa 2008.
- Karpilovs'ka Ê. A., *Kognitivnij i funkcional'nij potencial movoznavčih terminiv-koreferentiv*, „Terminologičnij visnik” 2017, nr 4.
- Karpilovs'ka Ê. A., *Škala ekvivalentnosti terminiv-koreferentiv v informacijno-pošukovij sistemi iSybisław*, [w:] *Z zagadnień informacji naukowej, terminoznawstwa i językoznawstwa*, red. P. Kowalski, Warszawa 2018, <http://ireteslaw.ispan.waw.pl/handle/123456789/1064> [dostęp: 12.07.2019].
- Kononenko I., *Ukrains'ka ta pol'ska movi: kontrastivne doslidžennâ = Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*, Warszawa 2012.
- Kozłowska Z., *O przekładzie tekstu naukowego (na przykładzie tekstów językoznawczych)*, Warszawa 2007.
- Łuczków I., *Uwagi o ekwiwalencji słów kluczowych w systemie informacyjnym iSybisław na przykładzie wybranych terminów gramatycznych*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 49, 2014, <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.019> [dostęp: 12.07.2019].
- Mikos Z., *Rozwój funkcjonalności Systemu Informacji Bibliograficznej Językoznawstwa Slawistycznego — od SYBISLAW-a do iSybisław-a*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 49, 2014, <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.007> [dostęp: 12.07.2019].

- Pianka W., *Nieścisłości związane z terminem „kategoria” w polskiej i słowiańskiej terminologii lingwistycznej*, [w:] *Kategorie w języku. Język w kategoriach*, red. M. Cichońska, Katowice 2009.
- Rudnik-Karwatowa Z., *Język informacyjno-wyszukiwawczy dokumentacyjnego systemu językoznawstwa slawistycznego (doświadczenia z realizacji projektu)*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych” 10. *Językoznawstwo. Prace na XIII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Lublanie 2003*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Rudnik-Karwatowa, J. Rusek, J. Siatkowski, Warszawa 2002.
- Rudnik-Karwatowa Z., *Wielojęzyczny system informacyjno-wyszukiwawczy językoznawstwa slawistycznego iSybisław. Wyzwania, osiągnięcia i możliwości*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 49, 2014, <https://doi.org/10.11649/sfps.2014.006> [dostęp: 12.07.2019].
- Rudnik-Karwatowa Z., Karpińska H., *Słownik słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego*, Warszawa 1999.
- Rudnik-Karwatowa Z., Mikos Z., Bojar J., *Nowoczesny system informacji slawistycznej: zadania, dotychczasowe wyniki i perspektywy*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2 (90), 2007.
- Slovník slovanské lingvistické terminologie*, red. A. Jedlička, t. 1–2, Praha 1977–1979.
- Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002.
- Topolińska Z., *Kilka słów o naszej siatce pojęciowej i terminologicznej*, [w:] *Językowy świat Słowian. Zjawiska. Interpretacje. Znaki zapytania. Księga jubileuszowa na 70-lecie Profesora Włodzimierza Pianki*, red. J. Mindak-Zawadzka, I. M. Doliński, Warszawa 2009.
- Weinsberg A., *O przekładzie angielskiej terminologii językoznawczej*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 53. *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa. Sprawozdania z działalności Wydziałów TNW. Wydział I językoznawstwa i historii literatury. Streszczenia*, Warszawa 1990.

Bibliographic Database of World Slavic Linguistics Publications iSybisław as a source of research on the equivalence of Polish and Ukrainian grammatical terms

Summary

Bibliographic Database of World Slavic Linguistics Publications iSybisław is a modern informative retrieval system registering bibliographic data of Slavonic linguistics. The object of analysis in this paper is a set of keywords equiform with the terms understood traditionally. The subject of the article is to provide general comments on the problem of determining the equivalence of keywords using the example of Polish and Ukrainian grammatical terms.

Keywords: bibliographic database, interlanguage equivalence, iSybisław, keyword, linguistic terminology

Библиографическая база данных по мировому славянскому языкознанию iSybislaw как источник исследования эквивалентности польских и украинских грамматических терминов

Резюме

Библиографическая база данных iSybislaw представляет собой современную информационно-поисковую систему, в которой содержится информация о работах по мировому славянскому языкознанию. Предметом анализа в настоящей статье является один из компонентов системы — ключевые слова, совпадающие с традиционно понимаемыми грамматическими терминами. В статье представлены проблемы, связанные с определением межъязыковых эквивалентов ключевых слов на примере польских и украинских грамматических терминов.

Ключевые слова: библиографическая база данных, ключевое слово, лингвистическая терминология, межъязыковая эквивалентность